

"Praten met platen"

VOL VAN KARAKTER CHINEES IN LEIDEN

Er is meer Chinees dan ooit om ons heen te vinden. Je kunt het dagelijks horen op straat, in de trein en in winkels. In Leiden wordt deze taal gedeeld door een gevarieerde Chinese bevolking: restauranthouders uit Wenzhou en Kanton, professionals uit Shanghai en Taipei, studenten uit Peking en Chengdu. En door steeds meer Nederlandse studenten.

Ook visueel is het Chinees nadrukkelijk aanwezig in het straatbeeld. Ooit zag je Chinese karakters alleen op de ramen van Chinese restaurants. Nu ook in ondertitelingen, op wegwijzers voor toeristen, in gebruiksaanwijzingen, op kledingmerkjes en in veiligheidsinstructies.

In Leiden wordt al ruim anderhalve eeuw onderzoek gedaan naar Chinese talen en culturen. En Leiden is ook echt bijzonder, want buiten China zijn er maar weinig plaatsen waarin zulke brede kennis over het land en over een van de grootste talen ter wereld bestaat.

In het kader van het Aziëjaar 2017 heeft Taalmuseum Leiden die kennis zichtbaar gemaakt. We nodigden taalwetenschapper Jeroen Wiedenhof uit om zijn fascinatie met Chinese talen en schriften in vijftien voorwerpen te verbeelden. In deze catalogus licht hij zijn keuze op persoonlijke wijze toe. Kijk door de ogen van Jeroen naar Leiden en China, en er gaat een wereld voor je open!

PRATEN MET PLATEN

PLATENSET MANDARIN PRIMER, 1955

Deze set met grammofoonplaten was een mijlpaal in de studie van het Chinees. En sowieso in de taalwetenschap, die in deze tijd volwassen werd. Mijn vakgebied is namelijk nog vrij jong. Natuurlijk: in de oudheid werd ook taal bestudeerd. Maar de moderne taalkunde is net een eeuw oud. Met dat “moderne” bedoel ik dat het vak serieuze aandacht ging schenken aan het spraakgeluid. Een enorme sprong, want onderzoek naar talen was altijd uitgegaan van geschreven teksten: filologie, heette dat. Achteraf gezien een lastige omweg naar de taal zelf, want geschreven teksten kunnen het spraakgeluid enorm vertekenen.

Denk maar aan onze eigen spelling: we schrijven “fantastisch”, maar toch rijmt die laatste lettergreep op *kies*. Waarom schrijven we dan *-isch*? Omdat fantastisch ooit echt die *sch*-klank had, zoals in *schaap*. Het Fries bewaart nog de oudere vorm: *fantastysk*. In het Nederlands is die *-k* eerst afgezwakt tot een *-ch* (zoals in *zich*) en uiteindelijk helemaal verdwenen. De Nederlandse spelling loopt dus behoorlijk achter. Terwijl een woord zoals *visch* (Fries *fisk*) wél is aangepast: sinds 1934 schrijven we *vis*. Stel dat toekomstige onderzoekers de Nederlandse spelling *fantastisch* alleen nog op schrift zouden aantreffen. Hoe kunnen zij de uitspraak anno 2017 dan bepalen?

Zulke informatie ligt in de spreektaal voor het oprapen. Het gesproken woord maakte aan het begin van de vorige eeuw een sprong in de geleerde belangstelling. Daarbij speelde het Sanskriet uit India een belangrijke rol. Dat werd geschreven in een schrift dat sterk afweek van twee schriften die Europese wetenschappers goed kenden, het Latijnse en het Griekse alfabet. Ondanks de verschillende schriften bleken deze drie talen toch sterk verwant te zijn. De link kwam dus niet uit het schriftbeeld, dat was het nieuwe: je kon de verwantschap alleen ontdekken door de woorden hardop uit te spreken.

Er ontstond een geleerde speurtocht naar woorden die in al deze talen op elkaar leken, niet alleen in betekenis, maar ook in klank. Men ontdekte zo een breed uitgewaaierde Indo-Europese taalfamilie, van Rusland tot India, en van IJsland tot China. En het spraakgeluid kreeg eindelijk de plaats die het verdiende: als bron van kennis over de taal. In de moderne taalkunde moest je leren werken met je oren, niet met je ogen.

Ook de techniek hielp een handje mee. Het werd plotseling mogelijk om al dat vluchtige spraakgeluid vast te leggen, te reproduceren en dus ook te analyseren. Een van de pioniers uit deze tijd is ook mijn persoonlijke held: Yuen Ren Chao (1892-1982),

de vader van de moderne Chinese taalkunde. Zijn naam is veramerikaanst; in het Chinees heette hij Zhào Yuánrèn 趙元任. Al in de jaren 1930 trok hij rond met een fonograaf, een apparaat dat geluiden kon vastleggen op rollen van bijenwas. Zo bracht hij stap voor stap de dialecten in kaart van boerendorpen op het Chinese platteland. Vrijwel letterlijk stap voor stap, want wegen waren er nauwelijks. Die boeren zullen hem een rare gast hebben gevonden. Een geleerde die langskwam op een ezeltje, met wasrollen en een enorme microfoonroter.

Toch wist die onverwachte gast met al die boeren contact te leggen. Vreemd in een tijd van grote verschillen tussen rangen en standen, en al helemaal vreemd in China. Chinese boeren beschouwden zichzelf als *méi yǒu wénhuà* 沒有文化, wat eigenlijk ‘zonder cultuur’ betekent. Zo ging het toen: als je niet kon lezen en schrijven, dan had je geen cultuur. Zij hadden verwacht dat de geleerde heer kwam onderwijzen, maar hij wilde juist van hen leren.

Ik heb Chao helaas nooit ontmoet, maar ik vermoed dat hij een talenwonder was: zo iemand die zonder nadenken de taal van de omgeving gaat meepraten, en dan ook direct klinkt als een moedertaalspreker. Vroeger dacht ik dat zulke mensen alleen in verhalen bestonden, maar dankzij mijn werk hier in Leiden heb ik ze in het echt ontmoet. Chao moet haast wel zo iemand geweest zijn: iemand die de boeren gerust kon stellen door direct in hun eigen taal gezellig “mee te lullen”. Zijn belangstelling voor klank, geluidstechniek, muziek, spraak, volkskunst en Chinese tradities was sowieso heel down-to-earth. Wat hij ook tegenkwam, hij wist het duidelijk, eerlijk en nauwkeurig te documenteren. En dan ook nog in een taal naar keuze.

In de Tweede Wereldoorlog hadden de Amerikanen ontdekt dat er in het leger en op Amerikaanse universiteiten te weinig mensen waren met kennis over Aziatische talen. Tijdens en na die oorlog volgde een enorme inhaalslag. Er was grote behoefte aan mensen die konden uitleggen hoe je je mondeling verstaanbaar kon maken. Dat was Chao ten voeten uit.

Hij borduurde voort op de taalcursussen uit het leger, waarmee soldaten live leerden praten in het veld. Deze set grammofoonplaten hoort bij een taalcursus die hij in 1948 produceerde: *Mandarin primer*, een inleiding in het Mandarijn dus. Tegenwoordig noemen we het valorisatie: de toepassing van kennis in een betaalbaar en toegankelijk product. Met zo'n set grammofoonplaten kwamen de vruchten van de taalwetenschap in brede kring beschikbaar. Plotseling kon je je eigen Chinese leraar in huis halen: *wow*-effect verzekerd!

Een collega wees me er een half jaar geleden op dat deze set te koop werd aangeboden. Er bleken stempels op te staan van het Sinologisch Instituut, dus precies dezelfde platen had ik daar al eerder in handen gehad: een vreemde gewaarwording. Niet langer in de collectie, besefte ik toen.

Als taalkundige vind ik het tragisch, want dit is een primaire bron. Historisch spraakgeluid biedt echt unieke informatie, daar kan geen beschrijving tegenop. Het beheer van oude gesproken bronnen is al heel lang een zorgenkindje in bibliotheken, ook in de universiteitsbibliotheek. Digitalisering ligt voor de hand, maar daar is geen structurele voorziening voor. Het lukt vaak alleen in deelprojecten, waardoor de aandacht versnipperd blijft. Ik ben geen bibliothecaris, dus ik heb gemakkelijk praten, maar taalkundig erfgoed verdient goed centraal beheer.

Voor een bibliotheek betekent beheer ook ontsluiting: het materiaal moet toegankelijk zijn voor het publiek en voor onderzoekers. Daar komt veel techniek bij kijken, want sinds de uitvindingen en ontdekkingen van Thomas Edison (1847-1931) brengt elke tijd zijn eigen geluidsdragers voort. De spannende vraag blijft dus hoe we kunnen zorgen dat straks al die wasrollen, langspeelplaten, spoelenbanden, cassettebandjes, cd's en geheugenkaarten nog te beluisteren zijn.

COLOFON

Deze publicatie hoort bij de gelijknamige tentoonstelling *Vol van karakter: Chinees in Leiden*, van 29 oktober 2017 tot en met 11 januari 2018 te zien in *BplusC*, bibliotheeklocatie Nieuwstraat 4, Leiden. Kijk voor meer informatie op TaalmuseumLeiden.nl

Tekst en inhoud: Jeroen Wiedenhof

Fotografie: Pim Top

Redactie: Pepijn Reeser

Productie tentoonstelling: Niels Tenhagen, IJsbrand Terpstra

Eindredactie: Anton Kos

Vormgeving: Robin Stam

Met dank aan:

Aanbiedingsfiets.nl, Alice de Jong, Alida van Leeuwen, Aloys Goossen, Anne Sytkse Keijser, Ans van Broekhuizen-de Rooij, Cluster Beheer Gemeente Leiden, Eefje Valkema, Eline Levering, Erik Schilp, Erik-Jan Zürcher, Ester de Bruin, Gan Tjiang-Tek, Giny Schoemaker, Heleen van Rossum, Jo De Baerdemaeker, Joren Pronk, Koen van der Lijn, Linda Capel, Livia Vliegen, Marc Gilbert, Maghiel van Crevel, Marc Winter, Marije Plomp, Melanie Yap, Museum Volkenkunde, Nadia Kreeft, Nick Bontenbal, Niels Tenhagen, Oliver Moore, Oldenburger Fietsspecialist, Paul van Els, Platenzaak The Lonely Hunter, Raju Bakker, Restaurant Hong Kong, Romée Mulder, Sara van Rossum, Sean Yang Zhaole, SoLow-filiaal Leiden, Tessa Askamp, Toko Nieuwe Wereld, Willem van Moort, Wolfgang Behr.

ISBN 978-90-825921-3-9

Uitgave Stichting Taalmuseum Leiden

www.TaalmuseumLeiden.nl

Tenzij anders vermeld is alles in dit werk gelicenseerd onder een Creative Commons Naamsvermelding 4.0-licentie. Wanneer je gebruik wilt maken van dit werk, hanteer dan de volgende methode van naamsvermelding: Jeroen Wiedenhof, *Vol van karakter: Chinees in Leiden* (2017), CC-BY-NC-SA 4.0 gelicenseerd. De volledige licentie-tekst is te lezen op: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>.

OVER JEROEN WIEDENHOF

Jeroen Wiedenhof (s-Hertogenbosch, 1959) woont sinds 1977 in Leiden. Hij is opgeleid als sinoloog aan de universiteiten van Leiden en Peking en promoveerde in 1995 op een proefschrift over de Mandarijnse spreektaal. Hij werkt sinds 1982 aan de Leidse Universiteit en is op dit moment als onderzoeker en universitair docent verbonden aan de instituten voor Regiostudies (LIAS) en Taalwetenschap (LUCL). Hij onderhoudt een academische webpagina op www.wiedenhof.nl/ul.

In zijn onderzoek richt Wiedenhof zich op de Chinese en algemene taalkunde. Daarnaast is hij met name geïnteresseerd in de oorsprong en de ontwikkeling van taal in de menselijke soort. In zijn werkwijze hecht hij grote waarde aan originele observaties en nauwkeurige documentatie als grondslag van de analyse. Hij is ervan overtuigd dat het nut van wetenschappelijk onderzoek vooraf onvoorspelbaar is, en is daarom een voorstander van het nastreven van kennis om de kennis.

In het onderwijs beschouwt Wiedenhof het als een voorrecht om studenten met wisselende interesses en gevarieerde achtergronden te begeleiden in hun voorbereiding op carrières in bedrijfsleven, cultuur, overheid en wetenschap. Vanuit de ervaring dat leren het best lukt in onderwerpen die kunnen boeien, probeert hij studenten ertoe te brengen zoveel mogelijk recht te doen aan hun eigen fascinaties.

Jeroen Wiedenhof helpt het Nederlands als taal van onderzoek en onderwijs graag bevorderen, niet alleen door in die taal te publiceren, maar ook door bij te dragen aan heldere en systematische wetenschappelijke terminologie. Over het Mandarijn, Chinese talen en het Chinese schrift verschenen van zijn hand *De uitspraak van het Mandarijn in 101 oefeningen* en *Grammatica van het Mandarijn*. Van het laatste werk is een internationale editie verschenen onder de titel *A grammar of Mandarin*.

VERWIJZINGEN EN GERAADPLEEGDE LITERATUUR

- Bā Jīn 巴金, 第四病室 *Dì sì bìngshì* [Ziekenzaal N° 4] (香港 Hongkong: 南國出版社 Nánguó Chūbǎnshè, zonder jaartal, tussen 1956 en 1964).
- Behr, Wolfgang, “In the interstices of representation: Ludic writing and the locus of polysemy in the Chinese sign”, in: *The idea of writing: Play and complexity* (Leiden-Boston: Brill, 2010, 281-314).
- Chao, Yuen Ren, *Mandarin primer: An intensive course in spoken Chinese* (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1972; 1e editie 1948; grammofoonplatenset New York: Folkways Records, 1955).
- Chiang, Yee, *Chinese calligraphy: An introduction to its aesthetic and technique* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1973; 1e editie 1938).
- Gāo Míng 高明 (red.), 古文字类编 *Gǔwénzì lèibiān* [Catalogus van oude schriftsoorten] (北京 Peking: 中华书局 Zhōnghuá Shūjú, 1980).
- Hergé, *De blauwe lotus / 藍蓮花* (Paris-Tournai: Casterman, 1966, 1e editie 1946).
- , *Le lotus bleu / 藍蓮花* (Paris-Tournai: Casterman, 1974, 1e editie 1946).
- , *藍蓮花 Lán liánhuā* [De blauwe lotus] (北京 Peking: 中国少年儿童出版社 / China Children Publishing House, 2001).
- Kraus, Richard Curt, *Brushes with power: Modern politics and the Chinese art of calligraphy* (Berkeley-Los Angeles-Oxford: University of California Press, 1991).
- van Luyn, Floris-Jan, “De onverboden stad” (documentaire Submarine & VPRO, 2008).
- Mullaney, Thomas S., *The Chinese typewriter: A history* (Cambridge, MA - London: MIT Press, 2017).
- Oosten, Frits van, *De stad en de wethouder: Hoe Cees Waal de binnenstad van Leiden vernieuwde* (Leiden: Ginkgo, 2017).
- Rossum, Heleen van, “How to make a Dutch costume out of paper”. hvanrossum.com/how-to-make-a-dutch-costume-out-of-paper-2 (internet 1 oktober 2017).
- Russel, Helen, “Signing off: Finnish schools phase out handwriting classes”, in *The guardian* (31 juli 2015).
- Volkswagen, Advertentie voor Volkswagen Santana, in *中国日报 / China Daily* (15 februari 2003).
- Vos, Maaïke: “Bye Bajesbieb”, in *Volkskrant* (7 september 2017).
- Wiedenhof, Jeroen, *Grammatica van het Mandarijn* (Amsterdam: Bulaaq, 2015; 1e editie 2004).

- Wiedenhof, Jeroen, *De uitspraak van het Mandarijn in 101 oefeningen* (Amsterdam: Bulaaq, 2015; 1e editie 2006).
- , *A grammar of Mandarin* (Amsterdam: John Benjamins, 2015).
- Zürcher, Erik-Jan, en Kim van der Zouw, redactie, *Het verre oosten: Oog in oog met het China van Mao* (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2016; ook verschenen in Engelse vertaling: *Three months in Mao's China: Between the Great Leap Forward and the Cultural Revolution*, Amsterdam: Amsterdam University Press, 2017).
- Zhū Hǎihóng 朱海洪, 元宵 "Yuánxiāo" [Eerste maan], in *Rénmín Ribào Hǎiwàibǎn* 人民日报海外版 (20 maart 1991).

BEELDVERANTWOORDING (PAGINA/BRON)

- 7, 16, 17-1, 17-2, 40, 45 / Pim Top. 9, 24, 28-2, 29-1, 29-2, 29-3, 32-2, 33, 36, 43, 44 / Jeroen Wiedenhof. 11, 13-1, 13-2 / Universiteit van Peking. 12, 56 / Ans van Broekhuizen-de Rooij. 28-1 / Heleen van Rossum. 64: Paul van Els. 28-2 / dafont.com. 31-1 / Chiang (1973). 31-2, 37 / Wiedenhof (2015). 48 / Albert Levering (1869-1929) in *Life Magazine*, 1927, via Mullaney (2017). 52-1, 52-2 / Zhū (1991). 53 / *China Daily*.